

Institutul
de Cercetări
Bioarheologice
și Etnoculturale

Revista

de Arheologie, Antropologie
și Studii interdisciplinare

Journal of Archaeology, Anthropology
and Interdisciplinary Studies

3

2021

COLEGIUL EDITORIAL

Dr. hab. Valentin DERGACIOV, editor onorific (Republica Moldova)

Prof. Paul PETTITT, editor onorific (Marea Britanie)

Dr. Angela SIMALCSIK, editor responsabil (România, Republica Moldova)

Dr. Alin FRÎNCULEASA (România)

Dr. Cristian Eduard ȘTEFAN (România)

Dr. Daniel GARVÂN (România)

Dr. Denis TOPAL (Republica Moldova)

Dr. Bianca PREDA-BĂLĂNICĂ (Finlanda, România)

Dr. Adela KOVÁCS (România)

COLEGIUL DE REDACȚIE/PEER-REVIEW

Dr. Angela SIMALCSIK, redactor responsabil
(România, Republica Moldova)

Prof. Paul PETTITT (Marea Britanie)

Dr. Denis TOPAL (Republica Moldova)

Dr. Adela KOVÁCS (România)

Dr. Gabriel VASILE (România)

Dr. Vasile DIACONU (România)

Dr. Bianca PREDA-BĂLĂNICĂ (Finlanda)

Dr. Vitalij S. SINIK (Moldova)

Dr. Dorina ONICĂ (Republica Moldova)

Dr. Valentin DUMITRAȘCU (România)

Dr. Lucian MUNTEANU (România)

Cristina-Elena CORDOȘ (România)

Dr. Mariana COCIERU (Republica Moldova)

Dr. Ioan Sebastian BRUMĂ (România)

Dr. Lavinia GRUMEZA (România)

Dr. Ștefan HONCU (România)

Dr. Raluca KOGĂLNICEANU (România)

Dr. George Bodi (România)

Ion CIOBANU, secretar de redacție
(Republica Moldova)

Dr. Alin FRÎNCULEASA (România)

Dr. Cristian Eduard ȘTEFAN (România)

Dr. Ștefan VASILE (România)

Dr. Daniel GARVÂN (România)

Dr. Roxana MUNTEANU (România)

Dr. doc. Oksana HRYTSYUTA (Ucraina)

Dr. Dmitriy KIRICENKO (Azerbaidjan)

Dr. Alexandru BERZOVAN (România)

Dr. Andrei COROBCEAN (Republica Moldova)

Marian LIE (România)

Dr. Lilia DERGACIOVA (România)

Dr. Robert Daniel SIMALCSIK (România)

Dr. Cătălin-George FEDOR (România)

Dr. Victor COJOCARU (România)

Dr. Bogdan HAIDUC (România)

Dr. Vlad VORNIC (Republica Moldova)

Alexandru KOVÁCS, traducător, corector (limba engleză, limba franceză, limba germană) (România)

Denis TOPAL, concept copertă (Republica Moldova)

Bianca PREDA-BĂLĂNICĂ, concept grafic (România)

Mihail BĂȚ, machetare și aranjare în pagină (Republica Moldova)

Ștefan VASILE, responsabil cu indexarea revistei (România)

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de autori.

Editorial board is not responsible for the opinions expressed by authors.

Toate lucrările publicate în Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare (RAASI) sunt recenzate de specialiști în domeniu (peer-reviewed journal).

Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare (RAASI) este publicația anuală a Institutului de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale (ICBE) din Chișinău.

Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare (RAASI) este indexată începând cu anul 2020 în baza de date internațională CEEOL.

Editare și tipar: Bons Offices

ISSN 2587-3768

E-ISSN 2587-3776

Chișinău 2021

Cuprins

STUDII, MATERIALE ȘI NOTE

Adela Kovács, Ionela Luiza Melinte

Determinări dactiloscopice pe un vas ceramic aparținând culturii Cucuteni, faza A

Dactyloscopic analysis on a ceramic vessel belonging to Cucuteni culture, phase A 7

Кириченко Дмитрий А.

Обычай искусственной деформации головы (черепа) на территории Азербайджана, Кавказа и Ближнего Востока (неолит-халколит)

Obiceiul deformării artificiale a capului (craniului) pe teritoriul Azerbaidjanului, Caucazului și Orientului Apropiat (neolitic-eneolitic) // A custom of artificial head (cranial) deformation on the territory of Azerbaijan, Caucasus and Near East (Neolithic-Chalcolithic) 37

Ihor V. Pistruil, Oksana A. Hrytsiuta

Traceological study of lithic artefacts from the Mayaki settlement (Usatovskaya culture)

Studiul traseologic al pieselor din silex din așezarea Mayaki (cultura Usatovskaya) 57

Alin Frînculeasa, Octav Negrea, Cătălin Dîscă, Angela Simalcsik

Tumulul II de la Strejnicu (județul Prahova) – o prezentare arheologică și bio-antropologică

Archaeological and bio-anthropological research in mound II from Strejnicu (Prahova County) 67

Dmitriy A. Kirichenko

A new burial of the Late Phase of Kura-Araxes cultural tradition/ early kurgan tradition from Azerbaijan

O nouă descoperire funerară atribuită fazei târzii a tradiției culturale Kura-Araxes/tradiția tumulilor timpurii din Azerbaidjan 105

Cristian Eduard Ștefan

Așezarea de epoca bronzului de la Bălăceanca, județul Ilfov, România. Unele considerații privind cronologia absolută a culturii Tei

The Bronze Age settlement of Bălăceanca, Ilfov County, Romania. Some considerations about the absolute chronology of Tei culture 119

József Puskas, Lóránt Darvas

**A Middle Bronze Age pit at Miercurea Ciuc/Csikszereda -
Fodor-Kert (Harghita County, Romania)**

*O groapă din perioada mijlocie a epocii bronzului de la Miercurea Ciuc/
Csikszereda – Fodor-Kert (județul Harghita, România)*

141

Vasile Diaconu, Mariana Sîrbu

**Note about a Bronze Age hoard from the north of the Republic of
Moldova and some considerations about the winged axes to the
east of the Carpathians**

*Notă despre un depozit de bronzuri din nordul Republicii Moldova și câteva
considerații despre topoarele cu aripioare de la est de Carpați*

165

Shamil Najafov

The Tovuzchay I necropolis (Azerbaijan)

Necropola I de la Tovuzchay (Azerbaidjan)

173

Сапожников Игорь В.

**Башня Неоптолема, Нижнеднестровский вал и Никоний
по картам и разведкам середины XIX века**

*Turnul lui Neoptolem, valul Nistrului inferior și Nikonion conform hărților și
sondajelor de la mijlocul secolului al XIX-lea (I. V. Sapozhnykov) // Tower of
Neoptolemus, Lower Dniester rampart and Nikonion according to maps and
surveys of the middle of the 19th century*

191

Синика Виталий С., Лысенко Сергей Д., Разумов Сергей Н. Тельнов Николай П.

**Скифские погребения в курганах группы «Плавни»
на Нижнем Днестре**

*Morminte scitice din grupul tumular „Plavni” din regiunea Nistrului Inferior //
Scythian graves in the “Plavni” (“Overflow”) barrow group
in the Lower Dniester region*

221

Агульников Сергей М.

Могильник скифской культуры у села Казаклия, Республика Молдова

*Necropola scitică de la Cazaclia, Republica Moldova // The Scythian necropolis
of Cazaclia, Republic of Moldova*

243

Lucian Munteanu, Lăcrămioara-Elena Istina

**O monedă de tip „Adâncata-Mânăstirea” descoperită în situl de la
Letea Veche (județul Bacău, România)**

*A coin of “Adâncata-Mânăstirea” type discovered in the site of Letea Veche
(Bacău County, Romania)*

273

Ștefan Honcu, Angela Simalcsik, Sergiu-Constantin Enea, Dumitru Boghian

**Noi informații despre necropola „dacilor liberi” de la Costești-
Baia, județul Iași, România**

*New information about the „free Dacian” necropolis from Costești-Baia,
Iași County, Romania*

283

- George Dan Hânceanu, Angela Simalcsik
Inventar funerar „redescoperit” într-o urnă din necropola dacilor liberi de la Moldoveni, fost Porcești (punctul Dealul Gabăra), județul Neamț, România
Funeral inventory “rediscovered” in an urn from the necropolis of the free Dacians from Moldoveni, former Porcești (Dealul Gabăra point), Neamț County, Romania 299
- Robert Daniel Simalcsik
Analiza sintetică a trei necropole birituale de secol IV d. Hr. din Podișul Central Moldovenesc: Polocin, Pogonești și Săbăoani
Synthetic analysis of three biritual necropolises from the 4th century AD from the Central Moldavian Plateau: Polocin, Pogonești, and Săbăoani 329
- Gabriel Vasile
Cimitirul otoman de la Cheia Pazvant I (județul Constanța, România). Analiza osteologică a materialului scheletic uman
Ottoman cemetery from Cheia Pazvant (Constanța County, Romania). Osteological analysis of human skeletal material 339
- Ștefan Honcu, Angela Simalcsik, Alexandru Berzovan, Robert Daniel Simalcsik
Mormântul medieval Cx 872 descoperit pe varianta ocolitoare a municipiului Bacău, România
Mediaeval grave Cx 872 discovered on the highway of Bacău, Romania 369
- Catalin-George Fedor
Studiu de antropologie socială într-o comunitate aflată la confluența a două regiuni istorice ale României (partea a treia)
A social anthropology study in a community situated at the confluence of two Romanian historical regions (third part) 383
- RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CARTE
- Stanislav Țerna, Mariana Vasilache
Figurinele antropomorfe din etapa Cucuteni A din interfluviul pruto-nistean / Anthropomorphic figurines from Cucuteni A stage from the Prut-Dniester interfluve
Cristian Eduard ȘTEFAN 388
- Lista autorilor / List of authors 392

Noi informații despre necropola „dacilor liberi” de la Costești-Baia, județul Iași, România

Ștefan Honcu^{1*}, Angela Simalcsik^{2*},
Sergiu-Constantin Enea³, Dumitru Boghian⁴

Rezumat. Autorii își propun să prezinte noi informații despre necropola „dacilor liberi” de la Costești-Baia. Articolul se referă la un mormânt de incinerare reprezentat printr-o urnă ceramică în care s-au descoperit resturi scheletice ale unui sub-adult, probabil de sex feminin. Analizele antropologice au relevat că decedatul este un copil mic, cu vârsta biologică în momentul decesului încadrată în categoria *infans I-infans II*. În baza analogiilor existente pentru urna ceramică, putem data mormântul în a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr.

Cuvinte cheie: „daci liberi”, necropolă, Costești-Baia, sec. II d. Hr.

New information about the “free Dacian” necropolis from Costești-Baia, Iași County, Romania. The authors aim is to present new information about the “free Dacian” necropolis from Costești-Baia. They discuss a cremation grave deposited in a ceramic urn that belongs to a child, probably a girl. Anthropological analyzes revealed that the deceased is a child, with biological age at the time of death in the *infans I-infans II* category. Based on existing analogies for the ceramic urn, we can date the grave in the second half of the 2nd century AD.

Key words: „free Dacian”, necropolis, Costești-Baia, 2nd century AD.

¹ Institutul de Arheologie, Academia Română Filiala Iași, România.

² Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov”, Academia Română Filiala Iași, România; Rezervația Cultural-Naturală „Orheiul Vechi”, Butuceni; Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Chișinău, Republica Moldova.

³ Liceul Teoretic „Ion Neculce”, Târgu Frumos, România.

⁴ Facultatea de Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România.

* Autori corespondenți: stefanhoncu@yahoo.com; angellisimal@gmail.com

Date arheologice

Necropola „dacilor liberi” de la Costești-*Baia* (**Pl. 1**) este cunoscută în literatura de specialitate încă din anii '40 ai secolului trecut, când Ecaterina Vulpe a realizat investigații arheologice în curtea locuitorului V. Câtea. În urma unui sondaj arheologic au fost descoperite două urne lucrate la roată, din pastă cenușie și roșie. În momentul descoperirii acestea au fost datate de către Ecaterina Vulpe în segmentul cronologic aferent veacurilor IV-V d. Hr. (Vulpe 1944, p. 37-38). Tot materialul rezultat din cercetările de la Costești a fost depozitat la Muzeul Național de Antichități din București (Vulpe 1944, p. 37-38). Astăzi, cel puțin o parte dintre artefactele provenind din vechile săpături se găsesc la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București (Boghian *et alii* 2018, p. 157). Ulterior, în perioada de după cel de Al Doilea Război Mondial, au fost descoperite alte trei urne, cu ocazia plantării culturii viței de vie de către muncitorii ce efectuau lucrările agricole în zona. Una dintre aceste urne se păstrează la Muzeul Liceului Teoretic „Ion Neculce” din Târgu Frumos (județul Iași), fiind recuperată ulterior și expusă la Muzeul Liceului „Ion Neculce” de către profesorii Constantin Mihai și Dumitru Boghian. Din nefericire, fiind aflată întâmplător, contextul arheologic al urnei a fost distrus odată cu extragerea acesteia din pământ,

Materialul prezentat în rândurile de față a fost recuperat de regretatul profesorul Mihai Constantin, de la unul dintre elevii săi, în anii '70 ai secolului trecut, când, împreună cu profesorul Dumitru Boghian, a pus bazele unui Muzeu de Arheologie și Etnografie, în care au fost reunite piese unicate din cultura Cucuteni, obiecte de cult, fragmente de unelte preistorice, vase ceramice, precum și piese etnografice.

Urna (*Cost. 1970, Inv. 190*) în care a fost depus defunctul este lucrată la roată și este inclusă în categoria oalelor de mici dimensiuni. Aceasta are buză lisă, răsfrântă, corpul ușor bombat, baza inelară. Înălțimea oalei este de 14,5 cm, diametrul gurii este de 11,8 cm și diametrul bazei de 6,8 cm (**Pl. 2/1a-b, 2a-b**). Pasta este de culoare cenușie, fină, cu mica argintie și calcar în compoziție. Buza vasului este ruptă din vechime.

Etapile analizei antropologice

Analiza antropologică a debutat cu curățarea, categorisirea și repartizarea dimensională a resturilor de incinerare, etapă urmată de identificarea dublurilor anatomice, pentru a decela eventuala prezență a mai multor indivizi. S-a stabilit lateralitatea elementelor scheletice pare și starea de reprezentare a scheletului. S-a estimat vârsta biologică în momentul decesului, care, în cazul particular al indivizilor cu vârsta biologică sub 20 de ani, se realizează după stadiul de erupție a dentiției, gradul de fuziune a epifizelor la diafize și dimensiunea componentelor craniene și apendiculare (Maresh 1955; Moorrees *et alii* 1963; McKinley, Roberts 1993; Scheuer, Black 2000; Schaefer *et alii* 2009).

S-au prelevat datele metrice și observațiile morfoscopice de pe fiecare fragment determinabil osos sau dentar (Bondioli *et alii* 1994; McKinley 2004; Brickley, McKinley 2004; Schmidt, Symes 2008; Ubelaker 2009). A fost evaluată prezența/absența traumatismelor produse *antemortem* și *perimortem* (Pope, Smith 2004).

În ceea ce privește indicatorii arderii, s-au urmărit gradul de incinerare, intensitatea și temperatura combustiei. Pentru resturile osoase am utilizat scara Red-Green-Blue (R.G.B.), formată din 12 trepte coloristice, de la os neincinerat până la os puternic calcinat, concepută pe baza unor experimente care au arătat că temperatura de ardere, durata de expunere la căldură, disponibilitatea oxigenului și a compușilor organici din compoziția solului sunt variabile care în timpul procesului de incinerare influențează schimbarea culorii peretelui osos extern (Walker *et alii* 2008; Devlin, Hermann 2008). Pentru resturile dentare am apelat la scara coloristică bazată pe experimente privind modificarea culorii suprafeței rădăcinilor dentare după expunerea la temperaturi de peste 400°C, în funcție de durata de expunere - 5, 15, 30 și 45 de minute (Sandholzer 2015, p. 374). Alte caracteristici urmărite au fost textura suprafeței osoase, modelul de fisurare/fracturare termică a peretelui osos (longitudinală, *step*, transversală, reticulară, curbilinie, așchiată, delaminată, circulară), prezența/absența etapei *placare în alb*, prezența/absența contorsionării, contracției și deformării și prezența/absența sunetului metalic în momentul ciocnirii fragmentelor (Shipman 1984; Guillon 1986; McKinley, Roberts 1993; Symes *et alii* 2012).

În final, s-a dedus starea osului în momentul incinerării: a) *verde/proaspătă*, adică os care în momentul incinerării este acoperit de mușchi și tegumente și are canalul medular plin, adică provenit de la defunct incinerat fie *in vivo*, fie imediat *postmortem*; b) *uscată/veche*, adică os care în momentul incinerării este deshidratat, care are puține elemente organice, nu este învelit în țesut muscular și nu are măduvă, adică resturile scheletice incinerate *postmortem*, care au trecut de procesul natural de descompunere a țesuturilor moi (Baby 1954; Wells 1960; Thurman, Willmore 1981; Heglar 1984; Shipman 1984; Buikstra, Swegle 1989; Ubelaker 2009; Whyte 2001; Symes *et alii* 2012).

Date antropologice

Starea de conservare a resturilor scheletice incinerate analizate este satisfăcătoare spre moderată, acestea fiind protejate de acțiunea factorilor tafonomici de vasul-urnă.

Gradul de reprezentare. Resturile de combustie provin de la un singur individ, scheletul căruia este incomplet, reprezentat parțial, fiind prezente sub 50% din elementele scheletice (Pl. 2/1b). Au fost numărate, în total, cca. 500 de fragmente. Chiar dacă incomplete, sunt reprezentate toate regiunile scheletice – craniul

(inclusiv dentiția), membrele superioare și inferioare (inclusiv părți din palme și tălpi), cutia toracică, centura pelviană și coloana vertebrală.

Greutatea. După curățarea resturilor de impurități (granule mari de pământ, granule de cărbune, pietricele, fragmente de sticlă incoloră provenite de la o mărgică, a cărui tip nu poate fi identificat, întrucât aceasta a fost arsă și a suferit deformări), proba osteologică umană, împreună cu cenușa și pământul foarte fin, ajunge la o greutate totală de 675 g, iar după separarea pământului fin și a cenușii, care inevitabil a reținut și așchii osoase de dimensiuni foarte mici, proba scheletică umană propriu-zisă (PI. 3/1) atinge o greutate de doar 45 g.

Gradul de fragmentare este moderat spre ridicat. Predomină resturile de dimensiuni mici (între 2 și 5 mm), urmate de cele mijlocii (între 5 și 10 mm), foarte mici (sub 2 mm) și mari (peste 10 mm). Dacă ne raportăm la dimensiunile unui os sub-adult întreg, resturile de incinerare ale defunctului depus în urna de la Costești-Baia sunt de dimensiuni medii spre mici (PI. 3/1), așa cum este firesc în cazul unei combustii moderate spre intense.

Date biometrice. Cel mai mare fragment cranian are 36×15×17 mm și provine din osul frontal, din regiunea plafonului orbitei de pe partea stângă (PI. 3/2). Din segmentul cranian au mai fost determinate *pars petrosa* (PI. 3/3), *pars basilaris* (PI. 3/4), coroana/mugurele dentar de la un molar secundar inferior definitiv (dinte neerupt, cu coroana aproape calcificată, cu rădăcina neformată) (PI. 3/5) și mai multe fragmente provenite din frontal, parietale și occipital (PI. 4/1-2). Cel mai mare fragment postcranian are 28×18 mm și provine de la un corp vertebral lombar, care are conservat unul din cele două platouri de articulație (cu inelul desprins) (PI. 4/3). Au mai fost determinate fragmente din coaste (PI. 4/4), din ilium, din oasele lungi ale membrilor (diafize, metafize, epifize) (PI. 4/5-6) și din falange (PI. 4/7).

Estimarea vârstei biologice și determinarea sexului. Resturile cinerare analizate provin de la un sub-adult cu vârsta biologică în momentul decesului de 7 ani ± 24 luni (la limita dintre etapele *infans I* și *infans II*). Raportându-ne la caracteristicile discriminante, acest individ în momentul decesului era în plin proces de transformare, de creștere și dezvoltare somatică. Cu toate acestea, marginea orbitei relativ subțire (PI. 3/2) ne determină să atribuim, cu rezervele impuse de vârsta infantilă, sexul feminin.

Caracteristicile arderii. Mugurele molarului – singurul element dentar conservat – este marmorat, are culoare gri-închisă spre cenușie (500-600°C) (PI. 3/5), situație valabilă și pentru *pars basilaris* și *pars petrosa* (500-600°C) (PI. 3/3-4). Fragmentele din regiunea neurocraniului sunt gri-alburii, ceea ce indică 700-800°C (PI. 4/1-2). Fragmentele care provin din părțile spongioase ale scheletului (metafize, corpuri vertebrale, centura pelviană) și din coaste sunt

de culoare bej și indică 600-700°C, iar suprafețele de articulație sunt bej-alburii, cu nuanțe de gri (600-650°C), fisurate după model reticular (Pl. 4/5). Doar în zona diafizelor oaselor lungi ale membrilor temperatura rugului a depășit 800°C și a atins pragul de 900°C, aceste resturi fiind de culoare crem mat sau alb mat, uneori cu irizații albastrii (Pl. 4/6-7). Câteva fragmente provenite din craniu, diafize și coaste sunt contorsionate. Pe unele a fost surprinsă *placarea în alb* – etapă de tranziție spre calcinare. Ciocnite între ele, fragmentele scheletice emit sunet metallic. Aderențele provenite de la rugul funerar (cenușă, cărbuni, ceramică) apar rar și doar pe fragmentele care sunt ușor trecute de pragul carbonizării.

Referitor la tipologia fisurilor și fracturilor, pe fragmentele craniene acestea sunt superficiale și aleatorii, formând reticulații, cu precădere pe tăblia externă (Pl. 4/1). Resturile postcraniene, în special cele provenite din diafize, prezintă fisuri superficiale longitudinale combinate cu fisuri și fracturi profunde orientate în sens transversal pe axul osului (Pl. 4/6). Suprafețele de articulație sunt fisurate într-un mod asemănător tăbliei craniene externe, adică după model reticular (Pl. 4/5).

Nu au fost identificate fragmente cu margini netede, situație ce susține ipoteza conform căreia fracturarea peretelui osos s-a produs în timpul combustiei și nu *perimortem*, ceea ce exclude posibilitatea morții violente provocate de traumatisme. Resturile scheletice analizate prezintă margini ascuțite ale fracturilor, produse în timpul procesului de incinerare.

Conform caracteristicilor morfoscopice ale peretelui osos, defunctul – un copil cu vârsta de 7 ani ± 24 luni – a fost incinerat moderat spre intens, mai mult sau mai puțin uniform, aproape complet, scheletul său fiind în stare „verde” în momentul arderii. Temperatura de combustie, estimată conform caracteristicilor morfoscopice observate pe resturile dentare și osoase, este cuprinsă între minim 500°C și maxim 900°C (Pl. 2/3).

*Resturi animale*⁵. În afară de granulele de pământ, cărbune, pietricele, cenușă și fragmente de sticlă de la o mărgică incoloră, printre resturile umane de combustie au mai fost identificate trei fragmente scheletice incinerate, cu greutatea totală de 15 g, provenite de la un mamifer. Două dintre acestea au dimensiuni mari, de 45×9 mm și respectiv, de 42×7 mm, provin din diafizele unor oase lungi ale membrilor, sunt contorsionate, iar după culoare (gri-deschis spre bej mat) indică o temperatură de ardere de cca. 700°C (Pl. 4/9). Al treilea fragment este de dimensiuni mijlocii, provine din craniu (Pl. 4/8), este marmorat (nuanțe de gri-închis întrepătrunse cu nuanțe de gri-deschis) și indică o temperatură de cel

⁵ Analiza resturilor de origine animală a fost realizată de Dr. Valentin Dumitrașcu de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București.

mult 500-600°C (Whyte 2001). Prezența resturilor de origine animală (a unor părți dintr-un mamifer de talie mare, nedeterminabil specific), incinerate împreună cu defunctul, ne indică ofranda oferită defunctului în ritualul de trecere către lumea de dincolo.

Discuții și analogii

Astfel de situații arheologice precum cea de la Costești-*Baia* sunt întâlnite în necropolele de incinerare aparținând perioadei secolelor II-III d. Hr. din spațiul est-carpatic (Spânu 2019).

În necropola de la Dămieniști (jud. Bacău), într-un mormânt „de familie”, au fost identificate două urne care adăposteau resturile funerare a doi copii (M49 – fără inventar, M50 – cu inventar). În prima urnă se aflau resturile unui copil cu vârsta biologică de cca. 7 ani, iar în cea de-a doua urnă, resturile unui alt copil, probabil un băiat cu vârsta de aproximativ 12 ani (Mitrea 1988, p. 376). Autorul descoperirii datează complexul funerar spre jumătatea secolului al III-lea d. Hr. (Mitrea 1988, p. 378). O situație aparte este documentată în necropola de la Poienești (jud. Vaslui), unde au fost identificate 13 morminte de adolescenți, din care numai patru sunt copii cu vârste sub 12 ani (Spânu 2019, p. 79-80).

Analogiile pentru urna în care au fost depuse resturile osteologice ale copilului de la Costești-*Baia* au fost aflate în necropola de la Văleni (jud. Neamț), în mormântul M337 (Ioniță, Ursachi 1988, p. 34, Fig. 11/13). Din inventarul mormântului fac parte un fragment dintr-un ac de cusut de fier, o mărgică sferoidală de sticlă și fragmente dintr-o fibulă din fier. Mormântul a fost datat în faza a II-a a necropolei (Ioniță, Ursachi 1988, p. 88). O altă urnă, similară cu cea descoperită la Costești-*Baia*, a fost aflată la Zvorâștea (jud. Suceava), în mormântul M42, ce aparține unei femei (Ignat 1999, p. 36, pl. 12/M 42).

În urma analizei analogiilor pentru urna funerară, putem conchide că, cel puțin, acest mormânt poate fi datat, eventual, în a doua jumătate a secolului al II-lea d. Hr.

Resturile cinerare depuse în urna descoperită la Costești-*Baia* provin de la un sub-adult cu vârsta biologică în momentul decesului de 7 ani ± 24 luni, probabil de sex feminin, incinerat pe un rug moderat spre intens, mai mult sau mai puțin uniform, aproape complet, mai intens în segmentul postcranian și mai slab la nivelul craniului, la o temperatură cuprinsă între 500°C și 900°C. Combustia a avut loc la temperaturi ridicate, în atmosferă oxidantă, oasele fiind expuse focului o perioadă lungă de timp, dovadă stând culorile deschise ale resturilor (cu nuanțe de gri, cenușiu, alb, albăstrui sau bej). Temperatura de ardere, combinată cu o serie de diferențe în ceea ce privește temperatura la care a ajuns fiecare segment scheletic în parte, ne determină să presupunem că poziția defunctului pe rugul funerar a

fost în decubit dorsal, iar momentul combustiei s-a produs foarte curând după moartea copilului, când oasele erau în stare „verde” (crudă, proaspătă, umedă), adică acoperite cu mușchi și tegumente și cu canalul medular plin.

Scheletul copilului este incomplet, reprezentat prin cca. 500 de fragmente (45 g), care provin din toate regiunile scheletice. Majoritatea resturilor de combustie sunt de dimensiuni mici. Cantitatea de resturi scheletice rămase după combustie poate fi influențată de mai mulți factori, fie că ne referim la cele depuse în vase-urne, fie la cele depuse direct în gropi. Primul factor este focul, care, cu cât este mai intens și mai de lungă durată, cu atât mai mult determină scăderea cantității de resturi osoase și creșterea gradului de fragmentare. Alt factor, corelat cu gradul de reprezentare scheletică și implicit cu cantitatea de resturi cinerare, este cel antropic, prin manipularea resturilor la finalul procesului de incinerare, prin modalitatea și atenția cu care membrii comunității au adunat și prelevat resturile de pe rugul funerar stins – selectiv, parțial sau în totalitate. Chiar dacă incomplet, scheletul copilului depus în urna descoperită la Costești-Baia are reprezentate toate regiunile scheletice, ceea ce ne arată grija cu care membrii comunității au adunat resturile de pe rug și le-au depus în urnă.

Defunctul, pe lângă obiectele de podoabă, a primit în drumul său spre veșnicie și ofrandă – părți din craniul și membrele unui animal de talie mare, care au fost depuse pe rug și incinerate împreună cu copilul.

În ceea ce privește descoperirile sincrone din arealul est-carpatic, acestea sunt suficiente pentru a încadra descoperirea de la Costești-Baia într-un areal cultural destul de larg. Încercând însă o raportare la cele care au beneficiat de analiză antropologică, posibilitățile de comparație sunt puține.

Prima mențiune din această perspectivă se referă la complexul funerar carpic cu cinci urne de incinerare cu capac (M46, M47, M48, M49, M50) din necropola birituală de la Dămieniști (jud. Bacău), cercetată sistematic în intervalul 1983-1986. Din cele 68 de morminte cercetate, 67 sunt de incinerare și unul este de inhumare. Din cele 67 de morminte de incinerare, 62 aparțin categoriei de morminte de incinerare în urne, cu sau fără capac, iar cinci, categoriei de morminte de incinerare în groapă simplă, fără urne. În necropola de la Dămieniști s-au descoperit trei morminte de incinerare cu câte două urne, iar în campania din anul 1984 a fost cercetat un complex funerar carpic, încadrat de autori spre jumătatea sec. III d. Hr., care conținea cinci urne de incinerare cu capac (M46, M47, M48, M49, M50), toate îngropate odată, în fiecare fiind depuse resturi de combustie de la câte un singur individ, într-o anumită ordine. Fragmente de craniu și cele de la oasele mai mari s-au găsit pe fundul urnelor, iar oasele mici amestecate cu cenușă, cărbuni și pământ erau în partea superioară a urnelor. Majoritatea obiectelor de inventar se găseau spre mijlocul și spre baza urnelor. Expertiza antropologică este

semnată de N. Mirițoiu. Urna M46 conținea resturile scheletice ale unei femei de 18-23 de ani, neuniform incinerată, la o temperatură mai mică de 800°C (Mirițoiu 1988, p. 378). În urna M47 au fost depuse resturile unei femei(?) de 30-40 de ani, incinerată neuniform, la temperaturi variabile, unele fragmente indicând o temperatură de peste 800°C (Mirițoiu 1988, p. 378-379). Urna notată M48 conținea resturile unei femei de 50-60 ani, incinerată neuniform, la o temperatură de 800°C (Mirițoiu 1988, p. 379). În urna notată M49 au fost depuse resturile puternic calcinate ale unui copil cu vârsta biologică de cca. 7 ani, amestecate cu pigmenți de cărbuni și cu cenușă. Autorul analizei subliniază incinerarea neuniformă în cazul copilului, dar ajunsă la temperatura critică de contracție (800°C) (Mirițoiu 1988, p. 379). În urna notată M50 au fost determinate resturile incinerate ale altui copil, probabil de sex masculin, cu vârsta biologică în momentul decesului de cca. 12 ani, incinerat neuniform, sub temperatura critică de contracție. Resturile de combustie ale acestuia erau amestecate cu cărbuni, iar printre ele s-a găsit o fibulă din bronz (Mitrea 1988; Mirițoiu 1988, p. 379).

Necropola birituală de la Săbăoani I (jud. Neamț), datată în sec. II-III d. Hr., a fost cercetată în anii 1966-1967 de V. Ursachi. Studiul antropologic este semnat de O. Necrasov, D. Botezatu și Gh. Ștefănescu, care analizează resturile din 74 de morminte (52 de inhumație și 22 de incinerare). Din 52 de schelete provenite din mormintele din inhumație, unul singur aparține unui adult de cca. 45 de ani de sex masculin, restul de 51 de schelete provin de la copii cu vârste biologice de cel mult 11-12 ani (predomină copiii cu vârstele cuprinse în intervalul 0-3 ani). În ceea ce privește datele analizei resturilor umane descoperite în mormintele de incinerare de la Săbăoani I, acestea sunt extrem de generale și lacunare. Vârsta biologică la deces a fiecărui defunct incinerat este determinată în linii extrem de largi; trei schelete incinerate sunt atribuite adolescenților (14-18 ani), 18 schelete – adulților (20-30 ani) și maturilor (30-60 ani), iar unul a rămas nedeterminabil. Se desprinde însă o concluzie importantă – în această comunitate ritul incinerăției era rezervat cu precădere pentru segmentul adult de vârstă (după 20 de ani), rareori pentru adolescenți (12/14-18/20 ani) și deloc pentru copii (0-12/14 ani). Alte observații lipsesc, cum ar fi cele referitoare la determinarea sexului, caracteristicile arderii sau prezența/absența resturilor de ofrandă (Necrasov *et alii* 1969).

Pentru marea necropolă birituală de la Poienești (jud. Vaslui), datată în sec. II-III d. Hr., de studiul osemintelor umane s-au îngrijit N. Mirițoiu și M. Culea. Au beneficiat de analiză antropologică 57 din cele 82 de morminte de inhumație și 111 din cele 142 de morminte de incinerare. În ceea ce privește mormintele de incinerare, 82 de indivizi sunt adulți (cu vârste trecute de 20 de ani), 13 sunt adolescenți și numai 4 sunt copii cu vârste sub 12 ani. În doar opt cazuri, printre resturile umane de incinerare au fost identificate fragmente ale unor oase de

animale (bovideu, ovicaprină, porc, pasăre), care reprezintă, probabil, resturile unor banchete funerare sau ofrande depuse în rugul funerar (Spânu 2019, p. 79). Dacă ne raportăm la mormintele de incinerare ale copiilor mici (*infans I*) și copiilor mari (*infans II*), în necropola de la Poieniști acestea sunt slab reprezentate. Din categoria *infans I* (0-7 ani) este determinat doar un singur individ incinerat, cel din mormântul 1304, în care au fost depuse, direct în groapă, resturile de combustie ale unui copil cu vârsta de doar 18 luni, scheletul căruia este incomplet (50 g), cu caracteristici ce indică ardere pe rug de mare eficiență (Spânu 2019, p. 140; Mirițoiu, Culea 2019, p. 163). Din categoria *infans II* (7-14 ani) autorii au determinat șase indivizi incinerati. În mormântul 1405, într-o urnă cu capac, au fost depuse resturile de combustie ale unui copil cu dentiție mixtă, cu vârsta trecută de 7 ani, cu scheletul bine reprezentat (489 g), ars pe un rug de mare eficiență (Spânu 2019, p. 142; Mirițoiu, Culea 2019, p. 165). În mormântul 279, într-o urnă cu capac, au fost depuse resturile de combustie ale unui subadult de 10 ani ± 30 luni, probabil de sex masculin, cu scheletul slab reprezentat (532 g), ars pe un rug de mică eficiență (Spânu 2019, p. 122-123; Mirițoiu, Culea 2019, p. 150). Mormântul 338 aparține unui individ de 13-14 ani, probabil de sex feminin, deus după combustie într-o urnă cu capac, cu scheletul slab reprezentat (515 g), ars pe un rug de eficiență mare (Spânu 2019, p. 124; Mirițoiu, Culea 2019, p. 152). Mormântul 1002 este atribuit unui individ de sex feminin, de 12-14 ani, deus după incinerare într-o urnă cu capac. Scheletul său este incomplet (512 g), iar caracteristicile de pe fragmentele scheletice indică ardere pe un rug de mică eficiență. Autorii analizei semnalează pe un fragment de orbită urmele porozității exocraniene, iar pe unele fragmente osteologice, impregnări cu oxizi metalici (Spânu 2019, p. 135; Mirițoiu, Culea 2019, p. 160). Mormântul 1019 este atribuit, de asemenea, unui individ de 12-14 ani, ale cărui resturi incinerate au fost depuse într-o urnă cu capac. Defunctul are scheletul slab reprezentat (573 g), fiind ars pe un rug de maximă eficiență. În acest caz sunt semnalate, cu rol de ofrandă, un fragment de os de pasăre și un fragment de mandibulă cu apexul neîncheiat provenită de la un alt animal (Spânu 2019, p. 136; Mirițoiu, Culea 2019, p. 160). În cazul mormântului 1290, defunctul incinerat pe un rug de mare eficiență avea în momentul decesului vârsta biologică de 7 ani ± 24 luni. Resturile sale de combustie (279 g) au fost depuse într-o urnă fără capac (Spânu 2019, p. 140; Mirițoiu, Culea 2019, p. 163).

În concluzie, putem afirma că urna din necropola de la Costești-Baia, a adăpostit resturile de combustie ale unui copil, *infans I*, probabil de sex feminin. Din punct de vedere cronologic, plasăm mormântul, având în vedere analogiile existente pentru urna ceramică, în cea de a doua jumătate a veacului al II-lea d. Hr. Astfel, necropola de la Costești-Baia poate fi încadrată în categoria necropolelor ce aparțin perioadei secolelor II-III d. Hr.

Mulțumiri

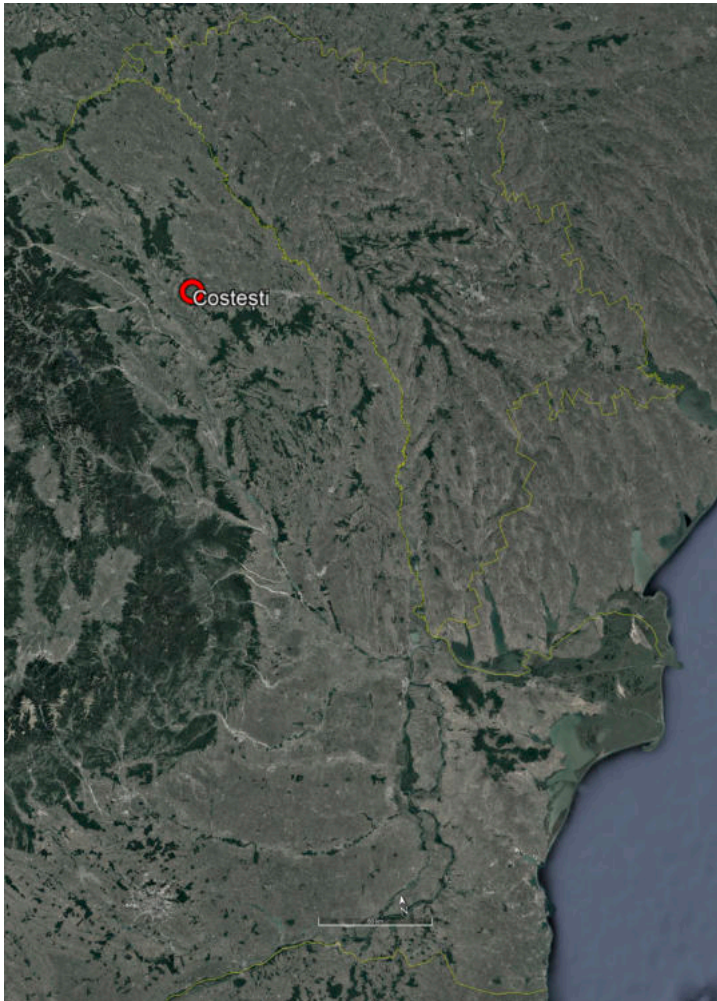
Aducem mulțumiri domnului Dr. Valentin Dumitrașcu, arheozoolog la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, pentru analiza resturilor osteologice de origine animală identificate în urna de la Costești-Baia.

Acest articol a fost elaborat cu sprijinul unui grant acordat de Ministerul Educației și Cercetării, CNCS-UEFISCDI, în cadrul proiectului cu numărul PN-III-P1-1.1-TE-2019-0783.

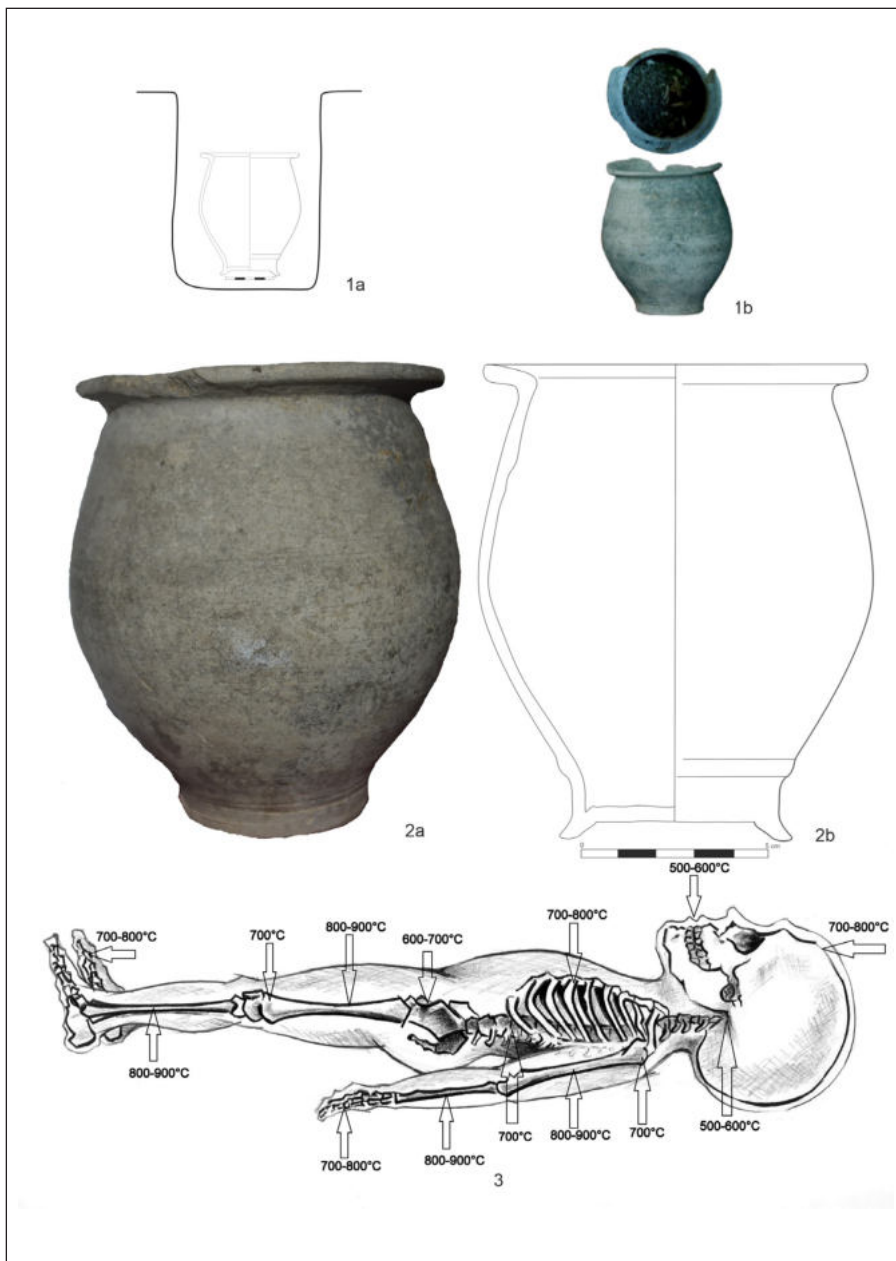
Bibliografie

- Baby 1954:** R. S. Baby, *Hopewell cremation practices*, Ohio Historical Society, Papers in Archaeology, 1954, p. 1-7.
- Boghian et alii 2018:** D. Boghian, S. C-tin Enea, M. Chelcu, I. Minea, *Monografia orașului Târgu Frumos*, în colaborare cu: I. Alexa-Angheluș, D. Fripis, M. Stănescu, Ed. UAIC, Iași, 2018.
- Bondioli et alii 1994:** L. Bondioli, D. Formenti, L. Salvadei, *Metodologie di analisi quantitative di resti umani combusti*, *Bullettino di Paletnologia Italiana*, 1994, 85, p. 385-398.
- Brickley, McKinley 2004:** M. Brickley, J. I. McKinley, *Guidelines to the standards for recording human remains*, Institute of Field Archaeologists, BABAO, Department of Archaeology, University of Southampton, Highfield, 2004, p. 9-13.
- Buikstra, Swegle 1989:** J. E. Buikstra, M. Swegle, *Bone Modification due to burning: Experimental evidence*, în: R. Bonnicksen, M. H. Sorg (eds.), *Bone modification*, Orono, ME, Center for the Study of the First Americans, 1989, p. 247-258.
- Devlin, Herrmann 2008:** J. B. Devlin, N. P. Herrmann, *Bone colour as an interpretive tool of the depositional history of archaeological cremains*, în: W. Schmidt, S. A. Symes (eds.), *The aAnalysis of burned human remains*, Elsevier Ltd., London, 2008, p. 109-128.
- Guillon 1986:** F. Guillon, *Brules frais ou brules secs?* *Anthropologie physique et Archéologie*, CNRS, Paris, 1986, p. 191-194.
- Heglar 1984:** R. Heglar, *Burned remains*, în: T. A. Rathbun, J. E. Buikstra (eds.), *Human identification: Case studies in forensic anthropology*, Charles C. Thomas, Springfield, Illinois, 1984, p. 148-158.
- Ignat 1999:** M. Ignat, *Dacii liberi din Moldova. Contribuții arheologice. Necropolele de la Podeni și Zvoriștea*, Ed. Helios, Iași, 1999.
- Ioniță, Ursachi 1988:** I. Ioniță, V. Ursachi, *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Ed. Junimea, Iași, 1988.
- Maresh 1955:** M. M. Maresh, *Linear growth of long bones of extremities from infancy through adolescence*, *American Journal of Diseases of Children*, 1955, 89, p. 725-742.
- McKinley 2004:** J. I. McKinley, *Compiling a skeletal inventory: cremated human bone*, în: M. Brickley, J. I. McKinley (eds.), *Guidelines to the standards for recording human remains*, IFA Technical Paper, 7, Department of Archaeology, University of Southampton, Highfield, BABAO, 2004, p. 9-13.
- McKinley, Roberts 1993:** J. I. McKinley, Ch. Roberts, *Excavation and post-excavation treatment of cremated and inhumed human remains*, IFA Technical Paper, 13, Department of Archaeology, University of Southampton, Highfield, BABAO, 1993.
- Mitrea 1988:** I. Mitrea, *Un complex funerar descoperit în necropola carpică de la Dămieniști, jud. Bacău*, *Materiale și Cercetări Arheologice*, 4, 1988, p. 369-380.

- Mirițoiu 1988:** N. Mirițoiu, *Expertiza antropologică*, în: I. Mitrea, *Un complex funerar descoperit în necropola carpică de la Dămieniști, jud. Bacău*, Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie, 39, 4, 1988, p. 378-379.
- Mirițoiu, Culea 2019:** N. Mirițoiu, M. M. Culea, *Determinările antropologice*, în: D. Spănu, *Poienești. Necropola din secolele II-III*, Anexa II, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2019, p. 146-166.
- Moorrees et alii 1963:** C. F. A. Moorrees, E. A. Fanning, E. E. Hunt, *Age variation of formation stages for ten permanent teeth*, Journal of Dental Research, 1963, 42, p. 1490-1502.
- Necrasov et alii 1969:** O. Necrasov, V. Ursache, D. Botezatu, Gh. Ștefănescu, *Studiul resturilor osoase din mormintele cimitirelor birituale de la Gabăra-Moldoveni și Săbăoani I (jud. Neamț) (sec. II-III e. n.)*, Studii și Cercetări de Antropologie, 6, 1, 1969, p. 7-15.
- Pope, Smith 2004:** E. J. Pope, O. C. Smith, *Identification of traumatic injury in burned cranial bone: An experimental approach*, Journal of Forensic Sciences, 49, 3, 2004, p. 431-440.
- Sandholzer 2015:** M. Sandholzer, *Influence of heating regimes on dimensional and colorimetric changes of teeth*, în: Ch. W. Schmidt, S. A. Symes (eds.), *The analysis of burned human remains*, Academic Press, London, 2015, p. 365-379.
- Schaefer et alii 2009:** M. Schaefer, S. Black, L. Scheuer, *Juvenile osteology*, Elsevier Academic Press, London, 2009.
- Scheuer, Black 2000:** L. Scheuer, S. Black, *Developmental juvenile osteology*, Elsevier Academic Press, London, 2000.
- Schmidt, Symes 2008:** C. W. Schmidt, S. A. Symes (eds.), *The analysis of burned human remains*, Academic Press, London, 2008.
- Shipman 1984:** P. Shipman, *Burnt bones and teeth: an experimental study of color, morphology, crystal structure and shrinkage*, Journal of Archaeological Science, 11, 4, 1984, p. 307-325.
- Spănu 2019:** *Poienești. Necropola din secolele II-III*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2019.
- Symes et alii 2012:** S. S. Symes, D. K. Dirkmaat, S. Ousley, E. Chapman, L. Cabo, *Recovery and interpretation of burned human remains*, Final Technical Report, National Institute of Justice, Washington, 2012.
- Thurman, Willmore 1981:** M. D. Thurman, J. Willmore, *A replicative cremation experiment*, North American Archaeologist, 2, 1981, p. 275-283.
- Ubelaker 2009:** D. H. Ubelaker, *The forensic evaluation of burned skeletal remains: A synthesis*, Forensic Science International, 183, 1-3, 2009, p. 1-5.
- Vulpe 1944:** Ec. Vulpe, *Raport asupra săpăturilor din comuna Costești-Baia din August-Septembrie 1942*, Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943, București, 1944, p. 37-38.
- Walker et alii 2008:** P. L. Walker, K. W. P. Miller, R. Richman, *Time, temperature, and oxygen availability: an experimental study of the effects of environmental conditions on the color and organic content of cremated bone*, în: C. W. Schmidt, S. A. Symes (eds.), *The analysis of burned human remains*, Academic Press, London, 2008, p. 129-136.
- Wells 1960:** C. Wells, *A study of cremation*, Antiquity, 34, 1960, p. 29-37.
- Whyte 2001:** T. R. Whyte, *Distinguishing remains of human cremations from burned animal bones*, Journal of Field Archaeology, 2001, 28, 3, 4, p. 437-448.

Pl. 1. Amplasarea necropolei de la Costești-Baia
Pl. 1. Location of the necropolis from Costești-Baia

Pl. 2. 1a. Tipul de mormânt; 1b. Urna ceramică cu resturile osteologice; 2a. Urna ceramică (fotografie); 2b. Urna ceramică (desen); 3. Temperatura la care au ajuns unele regiuni scheletice estimată conform coloristicii peretelui osos

Pl. 2. 1a. Grave type; 1b. Ceramic urn with osteological remains; 2a. Ceramic urn (photo); 2b. Ceramic urn (drawing); 3. The temperature reached by some skeletal regions estimated according to the color of the bone wall

Pl. 3. Resturi osteologice. 1. Parte din proba osteologică după curățare;
2. Frontal, parte din orbita de pe partea stângă; 3. Temporal, *pars petrosa*; 4. *Pars basilaris*;
5. Coroana unui molar secundar definitiv

Pl. 3. Osteological remains. 1. Part of the osteological sample after cleaning;
2. Frontal, part of the left orbital roof; 3. Temporal, *pars petrosa*; 4. *Pars basilaris*;
5. The crown of a permanent secondary molar

Pl. 4. Resturi osteologice. 1. Fragment din neurocraniu, fisuri reticulare; 2. Resturi craniene; 3. Parte dintr-un corp vertebral lombar; 4. Fragmente din coaste; 5. Suprafețe de articulație, fisuri reticulare; 6. Fragmente din diafizele oaselor membrelor; 7. Fragmente din falange; 8. Mamifer de talie mare, fragment cranian; 9. Mamifer de talie mare, fragmente din diafize

Pl. 4. Osteological remains. 1. Fragment of neurocranium, reticular fissures; 2. Cranial remains; 3. Part of a lumbar vertebral body; 4. Ribs fragments; 5. Joint surfaces, reticular cracks; 6. Limb bones, fragments of the diaphyses; 7. Fragments of phalanges; 8. Large mammal, cranial fragment; 9. Large mammal, fragments of diaphyses

